

Mrtvi kapitali Josipa Kozarca danas

Lovrić, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:889743>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Njemačkoga
jezika i književnosti

Matej Lovrić

***Mrtvi kapitali* Josipa Kozarca danas**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2017.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Dvopredmetni diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Njemačkoga
jezika i književnosti

Matej Lovrić

Mrtvi kapitali Josipa Kozarca danas

Diplomski rad

Znanstveno područje: Humanističke znanosti; znanstveno polje:
Filologija; znanstvena grana: Kroatistika

Osijek, 2017.

Sadržaj

0.1. Sažetak i ključni pojmovi.....	1
1. Uvod.....	2
2. Josip Kozarac – život i djelo	4
3. Raspad kućnih zadruga Slavonije 19. stoljeća.....	8
3. 1. Dioba zadruga na krajiškom području	8
3. 2. Dioba kućnih zadruga i teorije o uzrocima propadanja	9
4. Mrtvi kapitali u kontekstu društvenih promjena s kraja 19. stoljeća	11
4. 1. Ključne ideje i problem (polu)intelektualca	12
4. 2. U susret novim gospodarskim i ekonomskim izazovima.....	14
5. Slavonija – regija ili zavičaj	17
5. 1. Regija i zavičaj	17
5. 2. Europa i regionalizam	18
5. 3. Regionalni identitet.....	20
5. 4. Gospodarski aspekt slavonskog identiteta.....	20
6. Perspektive društvenog i gospodarskog razvitka Slavonije	25
6. 1. Socijalno-ekonomsko konstruiranje prostora.....	25
6. 2. Europska unija, države i regije u globalnom dobu	26
6. 3. Slavonija kao hrvatska i europska regija	26
7. Ekonomski i demografski kontekst razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske	28
7. 1. Ekonomski indikatori razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske	28
7. 2. Demografski indikatori razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske	29
8. Literatura	34

0.1. Sažetak i ključni pojmovi

Kriza društva i svih njegovih civilizacijskih tekovina do današnjih dana ozbiljno je zaprijetila kako društvu u cjelini, tako i svakoj pojedinoj osobi. Nalazeći se pred ključnim ispitom odlučnosti, volje i napose odgovornosti, dužnost je svake osobe u svojoj profesiji očuvati vlastiti nacionalni identitet te želju za boljitkom i napretkom u svakom segmentu ljudskog društva. Na taj je način svoju dužnost obavio i hrvatski realist Josip Kozarac koji je bio svjedokom i glasnogovornikom jednog nesretnog i mračnog doba hrvatske povijesti u kojem se hrvatski prostor našao u političkoj podređenosti i raljama stranaca. Utkavši u svoja književna ostvarenja tada aktualne društvene probleme poput eksploatacije sela i šuma, Kozarac je vrijedan promatrač i kritičar zatečenih problema. Svojim romanom *Mrtvi kapitali* gotovo proročanski najavljuje nove probleme nesložnog hrvatskog naroda koji je silom prilika raseljen sa stoljetnih ognjišta, s gotovo uništenim gospodarstvom, besperspektivnom ekonomijom i koji polako, ali sigurno, ponovno zapada u ralje stranaca.

Zbog upornog višegodišnjeg zapostavljanja najbitnijih društvenih pitanja, a često dajući važnost onim marginalnim, s navedenim i mnoštvom drugih problema obični se čovjek, kroz različite sfere života, susreće gotovo svakodnevno. Kako bi se riješili problemi malog čovjeka, ali istodobno i oni regionalnog i državnog značaja, potrebno je, više nego ikad, ujedinjenje političkih struktura na svim razinama te rad na boljitku i poboljšanju gospodarsko-ekonomskih prilika u zemlji. Priliku za, prije svega regionalnim napretkom, Hrvatska je dobila učlanjenjem u Europsku uniju, čije potencijalne resurse i investicijske fondove na odgovarajući način tek treba iskoristiti i uložiti u popravljavanje gospodarske i ekonomske moći Hrvatske.

Ključne riječi: društvo, regionalizam, gospodarstvo, ekonomija, tranzicija

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada svoj je izvor našla u romanu Josipa Kozarca iz 1890. godine. Na zapanjujuće sličan način, gotovo sto trideset godina nakon objavljivanja romana, ponavljaju se povijesna događanja koja ovu tematiku čine nikad aktualnijom. Problematika je više nego očita u svakodnevnom životu malog čovjeka koji se bori za egzistenciju i život dostojan čovjeka. Tu se radi o društvenim problemima budući da je riječ o tome da se od lokalne preko regionalne dolazi do nacionalne razine kojoj preostaje samo usporediti poražavajuće podatke o natalitetu, negativnim demografskim trendovima, masovnom iseljavanju, povećanju nezaposlenosti i manjku pouzdanja u namjere političkih elita, što državnih, što europskih. Polazeći, dakle, od izrazito negativnih gospodarskih i ekonomskih prilika u Hrvatskoj s kraja 19. stoljeća, Kozarac u svom romanu izvrsno promatra, uočava i kritizira zapuštenost bogate slavonske zemlje, odnarođenje domaćih sinova, prodor stranog kapitala i eksploataciju slavonskih šuma, pasivnost seljaštva, raslojavanje sela, raspad patrijarhalnog načina života, povodjenje za modnim trendovima bez odgovarajuće financijske moći te, posebno, želju za činovničkim poslovima nauštrb poljoprivrednih poslova za kojima vape mrtvi slavonski kapitali, hektari i hektari neobrađene zemlje koju seljak licemjerno ostavlja zapuštenom i bez prave svrhe. Dijagnoza koju postavlja Kozarac i više nego zorno pokazuje današnje gospodarske i ekonomske prilike u zemlji. Gotovo da i nema područja društvenog i individualnog života kojega se u svom romanu dotaknuo, a da ga se ne može primijeniti i danas. Najstariji pripadnici društva još su živi svjedoci često nepravednih i podređenih uloga u socijalističkom društvenom uređenju koje je svoj konačni kraj dočekalo u krvavim prilikama Domovinskog rata. Stoljetni san o osamostaljenju i postizanju neovisnosti i međunarodnog priznanja, uz nebrojene žrtve, postao je java i činilo se da su konačno postavljeni sigurni temelji za pravednije i ekonomski prosperitetnije društvo. No, problem razorenih naselja i gradova, raseljenog stanovništva te starih i neučinkovitih gospodarskih rješenja iz nekih prošlih vremena, prije svega Istočne Hrvatske, doveli su do stagnacije svakog oblika gospodarskog i ekonomskog napretka sve do današnjih dana. Problem razvitka cestovne i željezničke infrastrukture, navodnjavanja plodnih slavonskih oranica povezivanjem tokova većih rijeka te sumnjive okolnosti odrađene privatizacije samo su neki od izazova s kojima se, već četvrt stoljeća, susreću hrvatsko gospodarstvo i poljoprivreda. Svoj novi zalet Hrvatska je vidjela u učlanjenju u Europsku uniju koju su mnogi vidjeli kao prijatnju nacionalnom suverenitetu zemlje. Pa ipak, iz programâ regionalnog razvoja vidljiva je volja za ulaganjem ekonomskih sredstava s ciljem revitalizacije svih, a pogotovo slavonske

regije. Iako s još uvijek dosta administracijski zahtjevnih procedura, od nužne je važnosti za hrvatsku vlast da pronade načine i otvori si put ka globalnom europskom tržištu i investicijskim fondovima Europske unije jer samo tako, uklapajući se u aktualne društveno-ekonomske tokove, može održati korak s ostalim zemljama članicama sa sličnim tranzicijskim problemima i geopolitičkim položajem.

Na samom početku rada riječ je o hrvatskom realistu Josipu Kozarcu koji je izvanredno detektirao aktualne društvene probleme svoga vremena. U nastavku je riječ o raspadu kućnih zadruga na kraju 19. stoljeća, o najvjerojatnijim uzrocima raspada, kao i o naznačivanju posljedica koje su loše djelovale na tadašnje hrvatsko gospodarstvo. U poglavlju koje slijedi pokušaj je detektiranja ključnih pitanja i problema Kozarčeva romana, kao i njihova aktualizacija u suvremenosti, budući da su ga neki književni komentatori i kritičari nazvali reformatorom i prosvjetiteljem. Iduće poglavlje donosi pitanje zemljopisnog položaja Slavonije i njezinog identiteta, kao i važnostima političkog i kulturnog aspekta te gospodarske dimenzije regionalnog identiteta. Utvrdit će se, ipak, da ovaj prostor nema sve formalne značajke regionalnog uređenja, što svakako nije prepreka da Slavonija pronade svoju poziciju koja bi omogućila gospodarski rast i razvoj. Nadalje, ističe se svrha i poslanje Europske unije u smislu gospodarskog razvitka njenih zemalja članica te tendencija regionalne i prekogranične suradnje susjednih država, kako bi se osigurala politika mira i suživota nakon ratnih sukoba.

U idućem poglavlju Slavoniju se smatra punopravnim povijesnim dijelom Europske unije, a kao glavne nedostatke u razvoju regionalnih područja kao što je Slavonija ističe se zahtjevna administracija, politička vlast na svim razinama te pregršt multinacionalnih kompanija. Ističe se i potreba da gradovi i regije u uvjetima jačanja tržišta i globalizacije ekonomije razvijaju vlastitu ekonomsku strategiju.

U posljednjem poglavlju autorice donose aktualnu sliku ekonomske i gospodarske nerazvijenosti gotovo cijele Istočne Hrvatske čije uzroke prije svega vide u depopulaciji i neravnomjernom razmještaju stanovništva. Na kraju se još jednom potencira tema iskorištavanja sredstava iz fondova Europske unije i njihove pravilne preraspodjele, što predstavlja još jedan u nizu izazova prilikom revitalizacije posrnulog hrvatskog gospodarstva.

2. Josip Kozarac – život i djelo

Josip Kozarac hrvatski je pripovjedač, dramatičar i pjesnik te jedan od vodećih hrvatskih realista. Rođen je osamnaestog ožujka 1858. u Vinkovcima. Tode Čolak za njegov će život reći:

Biografija Josipa Kozarca nije bogata izuzetnim i burnim događajima; nema u njoj ni jednog avanturističkog momenta koji bi njegovu životu i življenju dao obeležje nečega boemskog i otuđeničkog. Pa ipak, njegov život, od početka do kraja, znači polagano, ono Kranjčevićevo "umiranje na milimetre", znači jedno tiho neupadljivo nošenje sa životnim nedaćama, s problemima svog života i života svog naroda. (Čolak, 1969: 5)

I sam Kozarac u svojoj *Autobiografiji* (1900.) naziva svoj život suhoparnom poviješću i tako budućim čitateljima otkriva svoje spisateljske poglede. (Bogner-Šaban, 1997: 7)

Helena Sablić Tomić će o naslovu njegove *Autobiografije* reći da je potpisom Vaš Josip Kozarac iskazana intimnost i naklonost u odnosu na čitatelja pisma. *Pismo je upućeno na ograničen dio svijeta i događanja.* (Sablić, 1996: 88)

Ona dalje navodi da njegova *Autobiografija* u epistolarnoj formi donosi više autorovog unutrašnjeg glasa te da on čitatelje uvodi u vlastitu književnu poetiku otkrivajući im razna kolebanja vezana uz pojedini književni uradak, upućuje na uzore i ispisuje strasti vlastite duše. (Sablić, 1996: 84)

Čolak, izvještavajući o njegovom životu, ističe da Kozarac rano ostaje bez oca pa ga u njegovim najranjivijim godinama školuje majka. Nakon što je završio gimnaziju u Vinkovcima, u Beču nastavlja studij poljoprivrede i šumarstva. Tamo se, uslijed loše materijalne situacije, razbolijeva od tuberkuloze koja ga je otad pratila do kraja života. Nakon završetka studija kao šumarski vježbenik proputovao je Slavoniju (bio je u Vinkovcima, Vrbanji, Nijemcima, Županji, Jasenovcu, Mašićima i Novoj Gradiški) da bi se kao upravnik šumarije konačno smjestio u Lipovljanima gdje je proboravio deset godina koje spadaju u njegove najplodnije književne godine. (Čolak, 1969: 6)

U književnosti se javio pjesmom Zmija u časopisu Hrvatska lipa 1875. godine. (Šaban, 1997: 8)

Za njegove pjesme (ranije i one kasnije), kao i za dramske pokušaje (komedije *Turci u Karlovcu* iz 1878., *Tunja Bunavilo* iz 1879. i *Tartufov unuk* iz 1879.) Čolak kaže da su bez ikakve umjetničke vrijednosti, da nemaju osobnosti ni intimnog nadahnuća. (Čolak, 1969: 6)

Bogner-Šaban ipak ističe da ga je doticaj s europskim načinom života odredio i kao književnika i kao šumara te da je glasio kao vrstan stručnjak u svom području. (Bogner-Šaban, 1997: 8)

Prema Ivi Frangešu, pripovijetka *Priče djeda Nike* (1880.) najava je njegova književnoga uzleta, a pripovijetkom *Biser Kata* (1887.) pronašao je ljubav prema prirodi, svoju temeljnu literarnu ljubav. (Bogner-Šaban, 1997: 9; I. Frangeš)

Bogner-Šaban naglašava da je Kozarac oduševljen zamislama Adama Smitha, pogotovo idejom da je čovjekovo mjesto na zemlji, izvoru gospodarskog blagostanja. Jedan od Smithovih postulata taj je da su činovnici društveno opterećenje, što se također iščitava iz nekih Kozarčevih djela. (Bogner-Šaban, 1997: 9)

Bogner-Šaban u povijesnom osvrtu ističe da se Kozarčevo kasnije stvaralaštvo poklapa s banovanjem Dragutina Khuena-Hedérvárija (1883.-1903.), kada je Hrvatska na pragu industrijalizacije. Novi društveni odnosi uzimaju maha pa se tako Slavonija oprašta sa starim krajiškim uređenjem, posjedi dolaze pod vlast plemstva koje čine većinom stranci, dolazi do rasprodaje seoskih zadruga, seljaci naglo siromaše pritisnuti raznim nametima, većina teži državnim službama. Također se javljaju i naglo obogaćeni građani dok se hrvatska inteligencija ogorčeno opire prodoru mađarizacije. Za Bogner-Šaban Kozarac je glasnogovornik svog vremena. (Bogner-Šaban, 1997: 10)

Sličan zaključak donosi i Čolak kada kaže da je u Kozarčevim pripovijetkama utkano sve ono što je vidio i doživio, a to su čovjekovo stradanje, patnja bol i očaj. On ne naginje izmišljotinama, nego nastoji biti originalan i vjerodostojan. U svom je životnom okruženju pronalazio, smatra Čolak, i više nego dovoljno materijala za svoje literarne pokušaje. (Čolak, 1969: 7)

Bogner-Šaban pripovijetku *Slavonska šuma* određuje kao *egzaktni gospodarski traktat o nesmiljenom iskorištavanju nacionalnog blaga*. Ona dalje navodi da Kozarac, prihvaćajući selekciju kao temeljni zakon prirode, *Slavonsku šumu* piše u duhu Darwinove teorije evolucije. (Bogner-Šaban, 1997: 10)

Danas je neosporno da krajolik i čovjekov suživot s prirodom Kozarac vidi kao savršenu simbiozu za mnoge svoje književne ostvaraje. Samo je u prirodi mogao pronaći odgovarajući oslonac i toliko često traženi mir od bilo kakvih vanjskih utjecaja:

Počam od Slavonske šume krajolik i njegove mijene zauzimaju sve važniji udjel u njegovoj prozi. [...] Kozarac stvara bliskoću i zavisnost prirode i ljudi, a čovjek bi trebao učiti od prirodnog, od one uzdrhtale srne pred lovčevom puškom do spoznaje koliko se blago i izvori zdravlja skrivaju u šumi. (Bogner-Šaban, 1997: 10)

Opis krajolika te suživot prirode i čovjeka Kozarac povezuje s tada aktualnom problematikom zabrinjavajućeg prodora kapitalizma u pripovijetkama *Proletarci* i *Tena*. U potonjoj prozi Bogner-Šaban Kozarca naziva briljantnim psihologom koji se zalaže za gospodarski rast Slavonije. (Bogner-Šaban, 1997: 11).

Rem i Sablić Tomić ističu da Kozarac preko ženskog naslovnog lika simbolično ističe prirodnu žensku ljepotu koja biva uništena i izložena patnjama da bi ubrzo ostvarila mirnoću i unutarnje ispunjenje. Oni konstatiraju da pažljivo vođena fabula ocrtava moralnu paradigmu slavonskog prostora i ljudi koji uspijevaju skupiti snagu i podići se nakon potpunog potonuća. (Rem, 2003: 168; Sablić Tomić, 2003: 168)

Kao što se može primijetiti, Kozarac nije ostao imun na društvene promjene koje su počele zahvaćati slavonsko selo, nego oštrim okom promatrača secira probleme kao što su srozavanje morala ljudi, bezobzirno iskorištavanje prirodnih dobara, otimačina i osiromašivanje sela te unošenje nemira u nenametljiv i skladan seoski život.

Kada govori o problemu iskorištavanja slavonskih šuma Čolak ističe da, kao što vrhunski oslikava nemoral stranca koji je došao iskoristiti guste šume, Kozarac prepoznaje i opisuje obeščašćivanje nevinih i mladih djevojaka od tog istog stranca. (Čolak, 1969: 8)

Bogner-Šaban Kozarca u odnosu na romane *Mrtvi kapitali* (1899.) i *Među svjetlom i tminom* (1891.) opravdano naziva oštrim društvenim kritičarem jer preko Smithovog i Darwinovog nauka upozorava na glavne probleme Slavonije kao mrtvog kapitala. (Bogner-Šaban, 1997: 12)

Rem i Sablić Tomić ističu da je socijalna tematika u ovim dvama romanima iskazana susretom domaćeg stanovništva s došljacima. Romani su sinteza Kozarčevih naprednih gledišta i hrvatske realnosti u Slavoniji krajem prošlog stoljeća. (Rem, 2003: 168; Sablić Tomić, 2003: 168).

Sablić Tomić ističe da će Josip [Kozarac] *usmjeriti svoje oko Slavoniji, zemlji i ljudima [...], a njegova će inspiracija, između ostalih, biti slavonsko seljaštvo u Mrtvim kapitalima.* (Sablić Tomić, 1996: 84)

Romani Kozarčeva zrelog stvaralaštva imaju i utilitarni karakter jer, između kritika, on svojim suvremenicima poručuje da nije prekasno za promjene, ali su one moguće jedino uz buđenje zaspale narodne svijesti.

Ističući pripovijetku *Moj djed* (1892.) kao lirsko progovaranje o uspomenama na sredinu u kojoj je Kozarac oblikovao svoju ličnost, Bogner-Šaban upućuje na tri pojma koja se odnose na moralne vrijednosti nastale kroz mnoge naraštaje: rad, predanost drugima i međusobno pomaganje. Upravo su ti pojmovi, prema Bogner-Šaban, zapravo temelji Kozarčeva stvaralaštva u etičkom smislu koji su nestali prvim pojavama kapitalizma na ovim prostorima. Secirajući posljednje Kozarčevo razdoblje, Bogner-Šaban ga najavljuje kao *rodonačelnika psihološke pripovijesti*. Ona ističe da je Kozarac upravo pripovijetkama *Donna Ines* (1890.), *Mira Kodolićeva* (1895.) i *Oprava* (1899.) naznačio unutarnja čovjekova razmatranja i dvojbe uzrok kojih je bila njegova dugogodišnja borba s tuberkulozom. (Bogner-Šaban, 1997: 12)

U opisu smrti i pogreba Josipa Kozarca daje se iščitati čitav njegov život. Katica Čorkalo kaže da je otišao je tiho i nenametljivo, ali i ispraćen od svoje obitelji i sugrađana, o čemu svjedoči sljedeći navod:

Josip Kozarac je nakon duge i teške borbe s tuberkulozom umro u Koprivnici dvadeset prvog kolovoza 1906. [...] U četvrtak, dvadeset trećeg kolovoza, velikog su pokojnika dočekali građani, službenici i gradski uglednici te su ga, praćeni crnim zastavama na kućama i javnim zgradama, otpratili na vinkovačko groblje, njegovo vječno prebivalište. (Čorkalo, 2014: 15)

3. Raspad kućnih zadruga Slavonije 19. stoljeća

U svojoj definiciji kućne zadruge Marković ističe da se pojam *odnosi na životne, radne, proizvodne, potrošačke i vlasničke zajednice više ljudi raznih naraštaja i to uglavnom rođaka koji žive na jednoj potkućnici, u istoj kući i uz jedno ognjište u zajedničkom gospodarstvu i pod upravom savjeta zadruge.* (Marković, 2009: 221)

U kratkom povijesnom pregledu Marković prema istraživanjima povjesničara Franje Račkog o unutarnjim odnosima u ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj državi zaključuje da su već tada postojale zadruge koje su stari Slaveni donijeli iz svojih krajeva. (Marković, 2009: 222)

Kada govori o povijesnim razlozima postojanja zadruga Marković ističe da je takav oblik posjeda u Hrvatskoj postojao prije 12. stoljeća, a korijene je vukao još iz zadružnog života. Marković također ističe da su zagovornici zadruga taj način života željeli sačuvati od propadanja, kao i obraniti ga od društvenih promjena koje su navirale. (isto)

Kućna je zadruge, dakle, svojim stanovnicima nudila stanovitu socijalnu sigurnost. Pomno planiranje aktivnosti tijekom godine i raspodjela uloga jamčili su ekonomičnost, kvalitetan suživot i uglavnom sigurnu budućnost.

3. 1. Dioba zadruge na krajiškom području

U još jednom povijesnom osvrtu Marković objašnjava kako je dioba zadruge počela dobivati zamah nakon što je hrvatski ban Josip Jelačić u travnju 1848. ukinuo feudalnu ovisnost kmetova o zemlji i njenim gospodarima. U takvim su prilikama seljaci postajali vlasnici selišta, čime je započelo i razdoblje dijeljenja kućnih zadruga. (Marković, 2009: 222)

Marković kao argumente za očuvanje zadruga od naglog dijeljenja navodi siromašenje hrvatskog seljaštva, smanjivanje njegove porezne snage te moguće neredne. Ona također ističe da su se zakonski akti i pravne regulative oko zadružne imovine donosili postupno. Prvo takvo usklađivanje doneseno je u Vojnoj krajini jer je vojnik u Vojnoj krajini istovremeno obavljao carsku službu i obrađivao carsku zemlju. (isto)

Dioba zadruge samo je ubrzala njihov raspad. Donošenjem posebnog zakona 1868. godine tajnim su se podjelama i bez obavještavanja služba vlasti nekretnine mogle dijeliti i protiv volje većine zadrugara, budući da se u novim okolnostima obveza vojničke službe prenijela sa zadruge

na pojedinca. Činjenica da se zemljišta moglo dijeliti i tajno za izravnu posljedicu imalo je urušavanje više od polovice zadruga.

Marković također ističe da brojni podaci o diobi zadruga nisu točni jer se veliki broj zadruga potajno podijelio, a mnoge podijele nisu bile ni provedene ni evidentirane. U takvim su okolnostima i seljaci vidjeli priliku za izbjegavanje visokih nameta pa su prikrivali pravo stanje i situaciju u i oko zadruga. Kao još jednu izravnu posljedicu raspadanja zadruga Marković detektira problem porasta broja sitnih posjednika i nadničara bez zemlje. Ako nisu uspijevali pronaći posao u obrtu i trgovinama u gradovima, okretali bi se kriminalu u vidu sječe šuma, prodajom drva i krađom stoke. Marković zaključuje da se uza sve navedeno *pojavljuje sve više i više [...] i nezadovoljstvo postojećim stanjem.* (Marković, 2009: 225)

3. 2. Dioba kućnih zadruga i teorije o uzrocima propadanja

Za razliku od Vojne krajine koja je određenu potporu imala u zakonima s početka i sredine 19. stoljeća koji su zadruge nastojali sačuvati od naglog raspadanja, kućne su zadruge u građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji nakon 1848. zbog nikakvog postojanja zakona bile pred propašću. Osobito presudna, prema Marković, bila je primjena članka VIII. kojim se predviđa mogućnost nasljeđivanja, ali prema načelima općeg građanskog prava. To bi značilo da djeca obaju spolova imaju pravo nasljeđa roditeljske imovine, što se kosilo s dotadašnjim zadružnim pravom. (Marković, 2009: 225)

Situaciju je dvaput regulirao Jelačić, ali uz stanovite posljedice jer je započeo period masovnih dioba. O tadašnjem stanju najbolje svjedoči sljedeći navod:

Zadruge su se u tom periodu uglavnom dijelile tajno što je unosilo još više nereda, iskorištavale su se i zakonske nedosljednosti, a od 1856. česte su pojave ostavinskih rasprava, osobito u Slavoniji. (Marković, 2009: 226)

Marković ističe da je ključnu ulogu u očuvanju kućnih zadruga odigrao Ognjeslav Utješenović Ostrožinski sa svojim djelom *Kućne zadruge u Južnih Slavena* (1859.). Prema Utješenoviću, jedan od glavnih uzroka pretjeranih dioba zadruga nakon 1848. bilo je novačenje za Jelačićevu vojsku u ratu protiv Mađara. Marković navodi da su prijedlozi koje daje Utješenović Ostrožinski sloboda patrijarhalnog života, zaštita temeljnih građansko-pravnih odnosa, najmanja izmjera zemlje za diobu, dodjeljivanje zgrade za stanovanje i gospodarstvo i zabrana oslobađanja od vojne obaveze. (Marković, 2009: 227)

Marković upozorava da je na ubrzani tijek raspada zadruga utjecao i nesklad između zakona donesenih između 1870. i 1880. godina. Tu se, točnije, radi o neskladu građanskog zakonika i zadružnog prava po pitanju vlasništva i nasljeđivanja. Međutim, Marković iznosi još jednu, doduše, najmanje vjerojatnu teoriju da su žene, snahe i kćeri zavadile očeve, braću i muževe zbog svoje svadljive, lukave i lažljive naravi. Svim ovim uzrocima treba dodati i ekonomsku krizu koja je na ovim prostorima bila prisutna gotovo dvadeset godina (1873-1895), a tijekom kojeg je razdoblja tri puta padala cijena pšenice. Također su ubrzo povećavani i porezi pa se u zadrugama nije moglo gospodariti kao prije. (Marković, 2009: 229)

4. *Mrtvi kapitali* u kontekstu društvenih promjena s kraja 19. stoljeća

Helena Sablić Tomić za književna djela objavljena na prijelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće kaže da su oblikovana realističkom ili modernističkom pripovjednom strategijom. Za realističku književnu fazu dalje navodi da ju određuju kategorije poput pozitivizma, racionalizma i objektivizma. Tematsku usmjerenost djela veže uz opisivanje nacionalne i socijalne problematike kao što su propadanje plemstva, odnos selo-grad, političke pojave i procesi u piščevu zavičaju. Ona dalje navodi da u prvim godinama 20. stoljeća dolazi do književno-poetičkih promjena koje su redom vezane uz političke, nacionalne i socijalne probleme prema svijetu pojedinca. (Sablić Tomić, 2005: 310)

Frane Čolak, u Predgovoru *Mrtvim kapitalima* donosi zanimljiv komentar ekonomske situacije u Slavoniji na kraju 19. stoljeća kada je Hrvatska Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine dospjela pod vlast Mađara. To je za posljedicu imalo, uz raspad seoskih zadruga, prodor stranog kapitala i promjenu iz zadružno-patrijarhalnog u kapitalističko društveno uređenje.

Najezdom stranaca (prije svega Mađara) koji su nemilice iskorištavali seoske posjede i zemlju Hrvatska odjednom gubi konce unutarnje politike i ekonomije. Prema Čolaku, u novim ekonomskim uvjetima najviše je stradalo slavonsko selo koje su mađarski kapitalisti bezobzirno iskorištavali. U takvim prilikama siromaštva i neimaštine hrvatski seljak iseljava u gradove pa i u druge države u potrazi za egzistencijom. Osiromašenje rodne slavonske zemlje u ljudskom, prirodnom, ekonomskom i svakom drugom smislu tema je brojnih pripovijetki Josipa Kozarca. (Čolak, 1969: 7)

Na početku svog članka *Khuen - ključna epizoda slavonskog regionalizma* Branko Ostajmer objašnjava pozadinu Héderváryjeva uspona na vlast, koji je krajem 1883. godine došao u Hrvatsku nakon ukidanja komesarijata baruna Ramberga. Ramberg je značajan po tome što je uspio primiriti nezadovoljstvo javnosti uzrokovane aferom s dvojezičnim grbovima na zgradama financijskih ureda u Hrvatskoj. Ostajmer o Khuenovoj ulozi ističe da mu je politička misija *bila ponajprije primiriti Hrvatsku i očuvati dualističko uređenje*. (Ostajmer, 2009: 391)

U nastavku Ostajmer donekle ublažava Héderváryjevu ulogu u hrvatskoj povijesti tijekom njegova banovanja:

Dvadesetogodišnju vladavinu tog bana njegovi su pristaše nazvali erom reda i rada, a hrvatska povijesna znanost ocijenila ju je uglavnom poražavajućom ocjenom, ali slobodno se može reći

da to, po mnogočemu iznimno važno razdoblje hrvatske povijesti još uvijek nije na cjelovit, sustavan i znanstveno utemeljen način obrađeno. (isto)

Usprkos nepovoljnoj društveno-ekonomskoj situaciji, Kozarac se ne prepušta očajavanju i letargiji kao mnogi njegovi suvremenici nego koristi sva svoja znanja i sposobnosti kako bi opisao novonastale probleme u društvu i ponudio odgovarajuća rješenja za spas rodne grude i omogućivanja života dostojnog čovjeka.

No, kako ističe Čolak, Kozarac se nije zadržao samo na utvrđivanju trenutnog stanja nego je uporno promišljao o načinima kako prebogatu slavonsku zemlju ekonomičnije iskoristiti i izvući seljaka iz mrtvila. Kozarac, utvrđuje Čolak, za razliku od drugih hrvatskih realista, čvrsto stoji na braniku dosljednosti i, nasuprot njima, upija nauku Darwina, Smitha i Henkela kako bi mogao ponuditi rješenja za oplođenje mrtvih slavonskih kapitala. Svoje osnovne teze u vezi s tim pokušao je razviti upravo u romanu *Mrtvi kapitali* (Vijenac, 1889.) u kojem je, prema Čolaku, na osnovi analitičke metode dao pravu sliku slavonske zemlje, njenog intelektualca i poluintelektualca. Čolak smatra da mrtvi kapital predstavlja neobrađeno, zapušteno zemljište, neisušene močvare i, s druge strane, činovnike i njima slične kojima je glavni i jedini alat u ruci, kaže Kozarac, pero i papir. (Čolak, 1969: 9)

4. 1. Ključne ideje i problem (polu)intelektualca

Kao što je već rečeno, Kozarčevi *Mrtvi kapitali* roman su s tezom, a rezultat su proučavanja ekonomije i gospodarskih prilika koje su zatekle hrvatsko seljaštvo u drugoj polovici 19. stoljeća.

Čolak ističe da Kozarac u središte postavlja dva tabora oko kojih će ispreplesti svoja uvjerenja i stavove o tada aktualnim društvenim pitanjima, kao što su početak industrijalizacije, raspad kućnih zadruga, visoki porezi za seljaštvo, ispraznost državnih i administrativnih poslova, odnarođenje hrvatskih intelektualaca, problem morala te neobrađenih, zapuštenih zemljišta. U jednu spadaju Matkovička, Nela, Lujo te gospodin i gospođa Vuković. Čolak za njih kaže da *se oduševljavaju gradskim, ugodnim životom, lagodnošću, bezbrigom i balovima.* (Čolak, 1969: 9)

O besmisli i ispraznosti njihovog stila života zorno svjedoči sljedeći navod iz romana:

Zabava u slavu njegove preuzvišenosti imala je biti sjajna; sjaj oprava ima izjednačiti imućne i siromašne, visoke i niske. Riječi: nužda i štednja ne bi se pristojalo niti samo izgovoriti a nekmoli se po njima ravnati, jer to ne bi odgovaralo duhu društva devetnaestoga vijeka koje ne pita otkud i kako nego samo jednostavno zahtijeva da bude, a na onoga se porugom baca koji ne može ili neće da igra u tom bjesomućnom vrtlogu. (Kozarac, 1997: 34)

Oni žive iznad svojih mogućnosti, tjerani višom silom nametnute mode i visokih životnih standarda za koje nemaju pokrića. Za vrijeme dok takvi uživaju u neosporno nezasluženom (i nepotrebnom) luksuzu, gospodarski potencijali ostaju zanemareni i neostvareni. Kozarac nedvosmisleno kritizira licemjernost takvog razmišljanja:

Zar su to zaslužili oni kojima polovina zemlje stoji neobrađena, gdje najplodnije tlo gnjije pod vodom, gdje se duševna snaga samo dotle napinje dok ne dođe do korice kruha, a onda se sav rad i mišljenje objesi na klin? (Kozarac, 1997: 80)

O svagdašnjoj dokolici Luje i njegovih kolega na fakultetu Kozarac piše:

Svagdašnje novosti, politika, pikantne priče - to je bila dnevna tema njihovu razgovoru. Po njihovu pripovijedanju mislilo se da će pokrenuti svijetom kada danas-sutra stupe na poprište; njima nije ništa valjalo, sve je trebalo iz temelja preinačiti; sav svijet je slijep, samo su oni vidjeli što je manjkavo i ubitačno. (Kozarac, 1997: 94)

Otvorena je to kritika poluintelektualcima Kozarčeva doba čiji je temeljni problem taj da se razumiju u sve pomalo, osim u ono za što se školuju. Životarenje, prepuštanje dokolici i financijska ovisnost o drugima glavne su, dakle, odlike velike većine budućeg naraštaja koji očito nije u stanju odgovoriti svim zahtjevima života općenito, a pogotovo zahtjevima tek nadolazeće industrijalizacije. O problemu odnarođenja Čolak kaže da je Kozarčev čovjek s jedne strane izložen izrabljivanju od stranaca-gospodara, a s druge opasnosti odnarođivanja mladeži prema svojoj domovini. Prema Čolaku, Kozarac tu nedvosmisleno upućuje na besperspektivne činovnike koji su najodanije sluge nepravedno nametnutog režima. (Čolak, 1969: 8)

U drugu skupinu spadaju oni koji vole zemlju, rad i u tome nalaze smisao svom životu i bivstvovanju (stari Matković, Anka, Vinko, Lešić) (Čolak 1969: 9)

Čolak lik Lešića smatra nositeljem osnovnih Kozarčevih stavova o primjeni tada novih tehnologija i rješenja kako bi se potaknule poljoprivreda i ekonomija. Čolak nadalje ističe da je on čovjek koji svojim znanjem i sposobnostima ostvaruje savršen život ženeći se iz ljubavi jednostavnom i skromnom Matkovićevom kćerkom Ankom i istodobno razrađujući plan za plodna močvarna tla.. *Na taj način Lešić postaje ono, što po Kozarcu, čovek treba u životu da bude: sluga svoje zemlje i gospodar svoje žene.* (Čolak, 1969: 10)

Preko njegovog lika Kozarac, dakle, progovara o nedostacima obrazovnog sustava, kao i o činjenici da se ondašnji intelektualac zadovoljava zarađenom plaćom, bez obzira i interesa za napredak ljudskog društva. Kozarac se, također, izravno referira na tada noviju znanstvenu misao Smitha i Darwina:

Njemu se je duboko u dušu upilio razvitak blagostanja ljudskog društva, on je i sam tražio uzroke koji ga zaustavljaju a koji ga dižu. (...) Ljutio se na onu tobože visoku, uistinu šuplju naobrazbu; ljutio se na sve one koji su u naobrazbenoj svojoj nadutosti nabacivali se latinskim poslovicama: Finis coronat opus..., Bis dat qui cito dat... itd., a ovako ni jedan nije znao tko su i što su apostoli novovjeke znanosti A. Smith i Darwin. (Kozarac, 1997: 32)

Čolak također napominje da se Kozarac u *Mrtvim kapitalima pri karakterizaciji likova* poslužio crno-bijelom tehnikom te da to djelu oduzima potrebnu uvjerljivost. Kao nedostatak Čolak navodi i činjenicu da Kozarac nije dublje ušao u probleme zaostale ekonomije i sudbine hrvatskog intelektualca. (Čolak, 1969: 10)

Sličnu kritiku uvjerljivosti piše i D. Jelčić, ali Bogner-Šaban činjenicu i opravdava napominjući da, iako lik Lešića izravno prenosi njegove teorijske ideje i misli, ako se uz njega čitaju i Kozarčevi stručni tekstovi, lik Lešića ima puno opravdanje. (Bogner-Šaban, 1997: 12)

4. 2. U susret novim gospodarskim i ekonomskim izazovima

Katica Čorkalo, progovarajući o Kozarčevu životu i djelu, ističe da njegovo najpopularnije djelo potiče na razmišljanje o nesvjesnim Slavoncima koji gotovo nerazumno žure u činovničke poslove dok stranci zauzimaju njihovu zemlju s kratkoročnim ciljem eksploatacije i kapitalne dobiti. Čorkalo Kozarca naziva prorokom i preporoditeljem slavonskih kapitala, koji je očaran radom i produktivnošću. (Čorkalo, 2014: 5)

Krešimir Nemeć u svom članku *Udio Slavonije, Baranje i Srijema u hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća*, osvrćući se na utilitarnost romana, Kozarca naziva narodnim prosvjetiteljem i objektivnim promatračem društva. On ističe da se Kozarac vrijedno zalaže za kult rada i njeguje novi odnos prema zapuštenoj rodnoj zemlji i upravo te pojmove označava osnovama novog ekonomskog i svakog drugog napretka. (Nemeć, 2009: 533)

I Julijana Matanović u svom pogovoru Kozarčevu romanu ističe da je na tragu Antuna Matije Reljkovića, pomalo Vida Došena i Josipa Kozarca upisan realistički instinkt, odnosno pojedinac u slavonskoj stvarnosti 19. stoljeća. To vrijeme Matanović detektira kao vrijeme nakon razvojačenja Vojne krajine i vrijeme osipanja slavonskih seljačkih zadruga. U to su razdoblje, prema Matanović, smještene sve kraće Kozarčeve proze. (Matanović, 1994: 116)

Zajedničko ovim trima osvrtima na neosporno bogatstvo Kozarčeve ostavštine njegov je pogled u budućnost i kritičko promišljanje o društvenim i gospodarskim anomalijama svog doba. Iz navedenog se da zaključiti da je Kozarac u svom djelu ne samo preporoditelj i prosvjetitelj, nego i pragmatičar i vizionar.

On u *Mrtvim kapitalima* proročanski progovara o problemima na geografskoj (selo, grad) i zavičajnoj razini. Iako je njegov roman napisan prije gotovo sto trideset godina, njegova poruka i temeljne ideje aktualne su i danas u općinama, regijama pa i u čitavoj državi. Prvi u nizu problema svakako je demografske prirode, odnosno depopulacija stanovništva Istočne Slavonije o kojoj Žebec Šilj i Cvikić prilikom svoje komparativne analize rezultata popisa stanovništva 2001. i 2011. godine zaključuju da se na razini ukupnog službenog broja stanovnika i na razini stanovništva u zemlji potvrđuje ukupna depopulacija kao opći i globalni dinamički proces u kretanju stanovništva istočnohrvatskih županija.

Izrazito negativna promjena broja stanovnika u navedenom razdoblju upućuje na opadajuću reprodukciju stanovništva Istočne Hrvatske. Autorice dalje navode da je između 2001. i 2011. ukupan službeni broj stanovnika smanjen za 9,6% (apsolutno za 85 261 osobu), a broj stanovnika u zemlji za 3,3% (apsolutno za 27 502 osobe), što znači da je ukupna depopulacija istočnohrvatskih županija činila čak 55,9% depopulacije ukupnog stanovništva Hrvatske u razdoblju 2001. – 2011. godine. (Žebec, Šilj, 2016: 138; Cvikić, 2016: 138)

Žebec Šilj i Cvikić navode da iako je navedena ukupna depopulacija relativno novijeg datuma u Istočnoj Hrvatskoj, ona ima duboke uzroke i dalekosežne posljedice u kontekstu demografskog,

gospodarskog i ekonomskog napretka u najširem smislu. Brojni međusobno samoprožimajući čimbenici poput svjetskih ratova, denatalitetnog koncepta u reprodukciji, iseljavanja, starenja stanovništva, deagrarizacije, deruralizacije, kao i oružana agresija i okupacija većinom slavonskih naselja u poratnim godinama utjecali su na pojavu i prostorno širenje depopulacije u istočnohrvatskim županijama. (Žebec, Šilj, 2016: 140; Cvikić, 2016: 140)

Govoreći o uzrocima i odrednicama depopulacije istočnoslavonskog prostora, hrvatski sociolog Antun Šundalić precizno i do u detalje analizira zatečeno stanje i postavlja dijagnozu. On uz katastrofalne ljudske i materijalne učinke rata i okupacije kao važne odrednice suvremene depopulacije stanovništva Istočne Hrvatske ističe osiromašivanje regije, besperspektivnost poljoprivrede, sekularizaciju svakodnevice, oslobađanje stega tradicije, periferizaciju, loše privatizacijske odluke te prostornu udaljenost od političkog centra odlučivanja (Šundalić, 2003., 2006.; Žebec, Šilj, 2016: 140; Cvikić, 2016: 140).

5. Slavonija – regija ili zavičaj

Na početku svog članka Dragutin Babić donosi tezu da je, iako je Slavonija tijekom stoljećâ mijenjala svoj oblik i sadržaj u različitim povijesnim trenucima i državama čiji je bila dio, i dalje riječ o jedinstvenom zemljopisnom položaju i identitetu. (Babić, 2016: 10)

Babić ističe tri aspekta bitna za održavanje i razvoj Slavonije. Riječ je o političkom aspektu, gospodarskoj dimenziji i kulturnom aspektu regionalnog identiteta. Sva se tri aspekta međusobno isprepliću i utječu na kvalitetu života Slavonijinih žitelja. Regionalni identitet nije nešto nemijenjajuće i zadano, nego je podložan promjenama, a samim time i izazov u sadašnjosti, ali i budućnosti.

Politički aspekt važan je u smislu stranaka i pokreta koji definiraju regionalne sadržaje i prioritete, kao i javnost koja ima regionalnu političku volju koju izražava na javnoj sceni u različitim oblicima (popisi stanovništva, podrška regionalnim strankama, regionalni zahtjevi, prosvjedi i sl.). Gospodarska dimenzija regionalnog identiteta ogleda se u (ne)razvijenosti prostora, njegovoj gospodarskoj i sociodemografskoj strukturi, potencijalima, gospodarskoj konkurentnosti i drugim sličnim pokazateljima. Kulturni aspekt regionalnog identiteta, pokraj visoke kulture (književnost, umjetnost i sl.), uključuje tradiciju i baštinu, koje u novim okolnostima, putem brendiranja, mogu biti i značajan gospodarski resurs Slavonije. Regionalni slavonski identitet nije nešto fiksno, nešto nemijenjajuće i zadano, nego predmet socijalne konstrukcije i u novim okolnostima izazov za sve aktere kojima je stalo do Slavonije i njenog napretka. (Babić, 2016: 10)

5. 1. Regija i zavičaj

Prema Babiću pojam regije moguće je analizirati s različitih aspekata, a sam pojam uključuje često vrlo raznolike sadržaje. U Hrvatskoj su svakako najaktualnija dva tipa, a to su povijesne i statističke regije. (Babić, 2016: 11)

Kada je riječ o regijama o Hrvatskoj, potrebno je reći da one danas ipak ne postoje u onom obliku u kojem bi na najbolji mogući način mogle razviti gospodarstvo (kao što je to primjer u, recimo, Njemačkoj). Babić među razlozima zbog kojih se Hrvatska nakon Domovinskog rata nije uspjela potvrditi kao država regija navodi činjenicu da institucionalno-politički okvir Republike Hrvatske nakon osamostaljenja 1990. godine nije razvio regionalnu infrastrukturu niti je Hrvatsku afirmirao kao državu regija. Jedan je od razloga svakako i nacionalna ugroženost

devedesetih godina, no svakako ne i jedini. Babić napominje da u obzir treba uzeti i povijesni aspekt koji uz regije veže pojmove kao što su manipulacija te podjela i vladanje tuđinaca. Babić zaključuje *da regije ili ono što se u hrvatskim sociopolitičkim okvirima takvim naziva, nemaju izrazitija etnička obilježja.* (isto)

Babić zaključuje da se pojam regije različito definira u rječnicima, a on izdvaja dvije definicije. U prvoj regija je zemljopisno, povijesno, politički ili drukčije izdvojeno ili označeno područje jedne ili više zemalja. Druga definicija označava regiju kao područno tijelo neposredno na razini ispod države s mogućim pravom na političku autonomiju. Što se tiče pojma zavičaj, Babić ističe da je također važan za problematiku, a prema Leksikonu ga definira kao vlastitu zemlju, zemlju gdje netko živi, gdje je rođen ili odrastao.

Kada govori o temeljnim značajkama regije Babić naglašava da je regija za njezine stanovnike više od prostora. Prenošenjem iskustava komunikacijskim pamćenjem dolazi se do regionalnog identiteta, a njezini stanovnici smatraju se stanovnicima regija. (Babić, 2016: 12)

Babić nadalje ističe da su regije u Hrvatskoj različito razvijene u svim aspektima društva te naglašava njihovu važnost za državu u cjelini budući da su često oruđe u borbi za raspodjelu državnih sredstava, ali kao takve, mogu dovesti i do društvenog konflikta. (Babić, 2016: 13)

U aktualnoj, dosta nepovoljnoj gospodarskoj situaciji, regije u Hrvatskoj pokušavaju pronaći najprihvatljivija rješenja za svoj razvoj. Put k razvoju traži i Slavonija kao regija koja je podnijela najveću žrtvu u ratu za neovisnost, a sada u razdoblju mira pokušava odgovoriti aktualnim gospodarskim zahtjevima i trendovima.

Kada govori o razlikama između regije i zavičaja Babić navodi da se Hrvatska u suvremenosti nalazi pred izazovom novog teritorijalnog ustrojstva državnog teritorija, a, u skladu s tim, i Slavonija traži svoje pozicioniranje koje bi osiguralo povoljniji gospodarski i drugi razvoj. Za razliku od regije, zavičaj je manje određen administrativnim okvirima, a više domom kao mjestom življenja. To je za čovjeka njegov najintimniji svijet u kojem se najbolje osjeća, za koji ga vežu uspomene na djetinjstvo i na ljude iz tog kraja. (Babić, 2016: 13)

5. 2. Europa i regionalizam

Ističući ulogu i svrhu Europske unije u smislu gospodarskog razvitka svojih zemalja članica Babić posebno naglašava suradnju, gospodarski napredak i očuvanje mira kao najbitnije zadaće i smisao postojanja Europske unije. Eurointegracijski procesi obuhvaćaju regionalni

razvoj, prekograničnu suradnju, očuvanje nacionalnih identiteta te naglasak na ljudskim pravima. (isto)

Iako vrlo pozitivna pojava u sklopu Europske unije, mnogi skeptično gledaju na njezine strukture i negativne pojave koje regionalizam nosi sa sobom. Kada govori o problemima regionalizma u Hrvatskoj, Babić ističe da je pitanje nacionalnog identiteta vrlo značajno za Hrvatsku budući da je tek nedavno stvorila neovisnost od većih državnih cjelina. Kao jedan od glavnih razloga slabijeg izlaska građana na referendum o pristupanju Europskoj uniji Babić navodi osjetljivost građana na suverenitet države. Babić smatra da regionalna politika Europske unije ima značajnu ulogu u regionalnom povezivanju i gospodarskoj komunikaciji između regija. Govoreći o poslijeratnom razdoblju, Babić navodi da se, paralelno s eurointegracijskim procesima i preraspodjelom hrvatskog društva, javljaju različiti pojedinci i interesne skupine sa svojim idejama i interesima. Nejednaka razvijenost i posebice zaostajanje nekih od njih (ujedno i Slavonije) stavlja pred nove izazove regionalizacije u Hrvatskoj. Kako bi ti izazovi mogli biti riješeni, potrebna je veća politička i svaka druga autonomija regija u odnosu na državu. (Babić, 2016: 14)

Kada govori o ciljevima euroregionalizma, posebice o regionalnoj i prekograničnoj suradnji, Babić smatra da oni u područjima koja su nedavno imala iskustvo rata imaju šira značenja i drukčije uloge. Tako se na prostoru bivše Jugoslavije stvara pozitivna klima, pridonosi određenoj normalizaciji odnosa prije svega u pograničnim lokalnim zajednicama te politika mira i suživota. (Babić, 2016: 16; Slukan Altić, 2008)

O povezivanju najmanje dviju susjednih država u sklopu stvaranja euroregija Babić ističe da je temeljni kriterij za stvaranje euroregija taj da se radi o regiji koja obuhvaća teritorije barem dviju država pa se tada govori o transgraničnoj regiji i ona je dio bilateralne suradnje tih dviju država. Jedna od najvažnijih politika Europske unije u ovom kontekstu kohezijska je politika – politika gospodarskog i socijalnog povezivanja koncipirana s ciljem smanjivanja socijalnih i ekonomskih razlika među državama članicama, kao i s ciljem pomaganja i jačanja regionalnog razvoja. (isto)

Babić navodi da Hrvatska također ima upliva u razvoju europske regionalne politike kroz nekoliko udruženja (Euroregija Dunav-Drava-Sava, Euroregija Mura-Drava i Jadranska Euroregija), čije se osnivanje poklapa sa završetkom ratnih sukoba. Babić tu činjenicu detektira kao orijentaciju Hrvatske prema Europskoj uniji. (Babić, 2016: 16)

Među važnijim ciljevima ove politike Babić navodi izgradnju mira, međusobnu solidarnost i suradnju, zaštitu kulturne baštine, zaštitu okoliša, održivi gospodarski razvoj, prometna i infrastrukturna pitanja, potporu ulasku u EU, suradnju nacionalnih i etničkih manjina te prekogranična suradnju. (Babić, 2016: 17)

5.3. Regionalni identitet

U ovom djelu svog članka Babić donosi osnovne informacije o tome što je to regionalni identitet i kako se manifestira u hrvatskom društvu. Također postavlja pitanje koliko je Hrvatska zemlja regija i što su u tom kontekstu županije. Na početku ističe definiciju regionalnog identiteta:

Regionalni identitet je kolektivni identitet koji pojedinac usvaja u interakciji s okolinom, a ovisno o njegovim preferencijama i sociopolitičkim odnosima, ovaj tip identiteta zauzima ovakvo ili onakvo mjesto u pojedinčevu simboličnom svijetu i svakodnevnom životu. (Babić, 2016: 20)

U temeljne dimenzije slavonskog nacionalnog identiteta Babić svrstava selo, poljoprivredu, narodne nošnje i običaje. Iako je od 19. stoljeća Slavonija industrijalizirana, a selo urbanizirano, u suvremenosti su njeni žitelji ipak pronašli načina kako se predstaviti na regionalnim i međuregionalnim tržištima pa tako ponosno predstavljaju svoju folklornu ostavštinu. Tradicija se na svojevrsan način brendira i tako se zapravo prilagođava modernim europskim tokovima. (Babić, 2016: 20)

5.4. Gospodarski aspekt slavonskog identiteta

Babić od prometnih potencijala navodi izrazito povoljan geostrateški položaj na pravcima europskih prometnih koridora V c, VII i X. Zatim, tu je još razgranata mreža željezničkih pruga i plovni putovi Dunava, Drave i Save. Babić zaključuje da su to, uz izuzetak cesta (A3), uglavnom slavonski i hrvatski mrtvi kapitali. (Babić, 2016: 23)

O daljnjoj prometnoj infrastrukturi Babić zaključuje da cestovna, a pogotovo željeznička nemaju onaj zamah iz druge polovice 20. stoljeća te da kao takve ne privlače putnike, a nisu svrsishodne ni za prijevoz robe. Što se tiče vodenog bogatstva koja Slavonija neosporno ima, Babić zaključuje da nisu iskorištene njegove potpune mogućnosti pa tako i sustav navodnjavanja povezivanjem glavnih slavonskih rijeka ostaje samo nedosanjan san. Ratna razaranja također su imala negativne posljedice na gospodarstvo, posebice na poljoprivredu.

Babić za ovu regiju također ističe usku gospodarsku strukturu koja je uglavnom orijentirana na poljoprivredu. U nastavku donosi tablicu koja prikazuje na kojim se mjestima nalaze slavonske županije prema BDP-u po stanovniku među svim ostalim hrvatskim županijama. (Babić, 2016: 24)

Tablica 1. *BDP po stanovniku po županijama u kunama*

Županija	BDP po stanovniku 2000.	BDP po stanovniku 2012.
<i>Zagrebačka</i>	32.494	58.568
<i>Krapinsko-zagorska</i>	30.680	46.956
<i>Sisačko-moslavačka</i>	37.658	61.250
<i>Karlovačka</i>	31.730	57.288
<i>Varaždinska</i>	37.181	62.396
<i>Koprivničko-križevačka</i>	46.232	68.831
<i>Bjelovarsko-bilogorska</i>	30.191	51.713
<i>Primorsko-goranska</i>	51.953	98.556
<i>Ličko-senjska</i>	33.650	58.362
<i>Virovitičko-podravska</i>	29.633	46.559
<i>Požeško-slavonska</i>	29.297	45.866
<i>Brodsko-posavska</i>	24.687	43.999
<i>Zadarska</i>	30.099	61.411
<i>Osječko-baranjska</i>	31.666	60.835
<i>Šibensko-kninska</i>	29.021	59.152
<i>Vukovarsko-srijemska</i>	23.653	45.077
<i>Splitsko-dalmatinska</i>	32.120	59.200
<i>Istarska</i>	53.191	95.298

Dubrovačko-neretvanska	36.179	74.129
Međimurska	33.279	63.415
Grad Zagreb	68.144	139.119

Izvor: Državni zavod za statistiku

Analizirajući BDP po stanovniku u hrvatskim županijama, Babić zaključuje da posljednja mjesta na tablici zauzimaju četiri slavonske županije (Virovitičko-podravska, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska i Vukovarsko-srijemska), dok je nešto bolje plasirana Osječko-baranjska županija. Njeno sjedište Osijek ima gospodarski i svaki drugi potencijal koji omogućuje čitavoj županiji bolju poziciju u odnosu na ostatak Slavonije. Slavonija je unutar Hrvatske nerazvijena regija, a kao glavni u mnoštvu razloga Babić izdvaja relativno neefikasnu poljoprivredu. Ostali problemi rascjepkano su i usitnjeno zemljište, problem PIK-ova, odnosno njihove sumnjive privatizacije te problem navodnjavanja. Analizirajući ključne probleme nedovoljnog razvitka gospodarstva Slavonije Babić zaključuje da bi se restrukturacija poljoprivrede *trebala kretati od niskoproduktivne proizvodnje prema uzgoju kultura visoke isplativosti (voće, povrće) uz istodobni razvoj prerađivačke industrije*. Industriju Slavonije s ukupnim industrijskim kompleksom u Hrvatskoj smatra gubitnikom razdoblja tranzicije u kojem je doživjela djelomičan bankrot. Paralelno tome započet je negativan trend smanjenja radnih mjesta, a povećanja broja umirovljenika, nezaposlenih i korisnika socijalne pomoći. (Babić, 2016: 25)

Babić zaključuje da su slični strukturalni problemi u svim županijama posljedica međusobnih odnosa svih pet slavonskih županija u razdobljima 2000. i 2012. godine. Nepostojanje Slavonije kao regije u institucionalnom smislu, smatra Babić, svakako otežava rješavanje strukturalnih poteškoća i gospodarskih problema koji uzrokuju zaostajanje Slavonije u odnosu na druge hrvatske regije. Babićev je zaključak da je regija koja je ne tako davno bila bogata i privlačila stanovništvo svojim mogućnostima postala prostor iseljavanja i starenja stanovništva kao i gospodarske stagnacije. On izlazi vidi u regionalnom uređenju hrvatskog prostora koje bi, posebno za regije koje zaostaju u razvoju, bila mogućnost za iskazivanje vlastitih potreba. (Babić, 2016: 26)

Babić u svom članku donosi još jednu tablicu u kojoj se nalaze slavonske županije na hrvatskoj ljestvici konkurentnosti. Iz tablice je također vidljivo i jesu li slavonske županije napravile pomak u odnosu na ostale hrvatske županije.

Tablica 2. *Hrvatska ljestvica konkurentnosti*

Županija	2007.	2010.	2012.
<i>Grad Zagreb</i>	1	2	1
<i>Varaždinska</i>	4	1	2
<i>Istarska</i>	3	3	3
<i>Međimurska</i>	2	4	4
<i>Primorsko-goranska</i>	6	7	5
<i>Zadarska</i>	9	6	6
<i>Zagrebačka</i>	5	5	7
<i>Koprivničko-križevačka</i>	7	12	8
<i>Splitsko-dalmatinska</i>	8	8	9
<i>Dubrovačko-neretvanska</i>	10	9	10
<i>Osječko-baranjska</i>	14	13	11
<i>Krapinsko-zagorska</i>	15	11	12
<i>Karlovačka</i>	12	14	13
<i>Šibensko-kninska</i>	13	10	14
<i>Bjelovarsko-bilogorska</i>	11	15	15
<i>Brodsko-posavska</i>	18	16	16
<i>Ličko-senjska</i>	19	18	17
<i>Virovitičko-podravska</i>	17	17	18
<i>Sisačko-moslavačka</i>	16	19	19

<i>Vukovarsko-srijemska</i>	21	20	20
<i>Požeško-slavonska</i>	20	21	21

Izvor: Nacionalno vijeće za konkurentnost

U analizi ljestvice konkurentnosti Babić zaključuje da Hrvatska u toj konkurentskoj borbi ima niz problema kao što su zastarjela industrija, nasljeđe socijalističkog sustava te odlazak fakultetski obrazovane radne snage u inozemstvo. Slavonske županije, s izuzetkom Osječko-baranjske županije, zauzimaju posljednja mjesta na ljestvici konkurentnosti. Očito je da je Slavonija u gospodarskim problemima i da zaostaje za hrvatskim prosjekom. Razlozi su, smatra Babić, u devastiranoj industriji, tradicionalnoj poljoprivredi s radnoekstenzivnim kulturama te u nepovoljnoj sociodemografskoj strukturi stanovništva. Babić zaključuje da će Slavonija bez radikalnije gospodarske transformacije ostati slabo razvijeni predio Hrvatske, ali isto tako nedovoljno konkurentan u međunarodnoj tržišnoj konkurenciji. (Babić, 2016: 28)

Kada govori o demografskoj slici Slavonije Babić navodi da je ona, kao i Hrvatska u cjelini, u problemima. Kao jedne od najtežih smatra starenje populacije i iseljavanje uglavnom demografski najvitalnijeg dijela populacije, čemu zorno svjedoče podaci iz triju posljednjih popisa stanovništva. Prema njima jasno se očitava da je Slavonija s njezinih pet županija od 1991. do 2011. izgubila oko 170 000 stanovnika. Najvažniji razlozi za demografsku digresiju, smatra Babić, negativan su prirodni prirast, iseljavanje stanovništva zbog gospodarskih razloga te ratne migracije koje su u konačnici rezultirale odlaskom znatnog dijela srpske populacije s područja Slavonije. (isto)

Babić zaključuje da je migracijski saldo za vanjske migracije u većini promatranih godina u slavonskim županijama negativan. Više je, dakle, populacije koja je iz županije odselila u inozemstvo nego one koja se iz inozemnih destinacija doselila u ove hrvatske županije. (Babić, 2016: 30)

Na kraju svog članka Babić konstatira da, iako kontinuitet postojanja slavonskog prostora kao povijesno-zemljopisne cjeline nije upitan, ostaje činjenica da njezinih pet županija ne predstavlja razgraničenje u odnosu na Hrvatsku te da se zamisao Slavonije kao regije dosad nije realizirala. (Babić, 2016: 33)

6. Perspektive društvenog i gospodarskog razvitka Slavonije

U uvodu u svoj članak Aleksandar Vukić s Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu smatra da se za razumijevanje suvremenih gospodarskih procesa najprije trebaju analizirati prostorne i vremenske strukture europske privrede svijeta, a onda i postavljati pitanja o perspektivama gospodarskog razvoja Slavonije unutar Europske unije. On ističe da je bitno promotriti strukturu i funkcije glavnih aktera prilikom bitke za glavne resurse Europske unije. Glavnim akterima imenuje briselsku administraciju, nacionalne države i regije i gradove. (Vukić, 2016: 222)

Osvrćući se na europsku administraciju i suvremene europske tokove Vukić zaključuje da *Europskoj uniji treba manje administriranja, manje političke vlasti na svim razinama, manje multinacionalnih kompanija, manje nekontroliranog divljanja osamostaljenog financijskog, a jače djelovanje svih vidova tržišnog poretka*. Od presudne je važnosti, smatra Vukić, razvitak europskog tržišta rada kojeg koče nacionalni interesi država članica. On tvrdi da samo slobodan protok ljudi, roba i kapitala može dovesti do izjednačavanja ogromnih regionalnih razlika među državama članicama. (Vukić, 2016: 223)

6. 1. Socijalno-ekonomsko konstruiranje prostora

Vukić navodi da u kapitalizmu prostorne strukture supostoje jedna s drugom te da se, nevažno radi li se o selu, gradu, regiji ili državi, izmjenjuju prilikom proizvodnje, potrošnje, raspodjele i razmjene. Vukić nadalje ističe da postoje i vremena koja supostoje u nekom epohalnom vremenu koje čine spori ritmovi svakodnevnog života i brzo vrijeme povijesnih događaja i prijeloma.

Pojava kapitalizma u okviru europske privrede svijeta bio je takav prijelomni događaj u povijesti koji nas je polagano doveo do globalnog doba. (Vukić, 2016: 224)

Govoreći o fenomenu globalnog doba čiji se procesi odvijaju bez očite ljudske namjere, Vukić smatra da je od presudne važnosti razvijanje svijesti o činjenici postojanja globalnog doba. Ono s jedne strane nudi puno velikih obećanja (razvoj znanosti i tehnologije), a s druge strane prijeti zbog rizika i neizvjesnosti koje donosi budućnost. (Vukić, 2016: 225)

6. 2. *Europska unija, države i regije u globalnom dobu*

Vukić smatra da vlade kao dio globalnih mreža u turbulentnim financijskim protocima sve manje mogu kontrolirati svoju ekonomsku politiku i održavati tradicionalnu socijalnu državu. U novim ekonomskim prilikama njihov se autoritet sve više osporava. Vukić ovdje citira Castellsa koji primjećuje da se politički autoritet premjestio na regionalne i lokalne razine i smatra da ta decentralizacija moći može stvoriti novu vrstu političke organizacije kakva je, svakako, Europska unija. (Vukić, 2016: 236)

Analizirajući još neke značajke osporenog državnog autoriteta Vukić navodi da je *Europska unija stvorila državnu superstrukturu koja nameće pravila državama članicama*. To se, prije svega, odnosi na upravljanje vojskom i obranom preko NATO-a, Bundesbanku koja kroji monetarnu i ekonomsku politiku te na Europski sud koji često donosi presude u neskladu sa zakonima zemalja članica. (Vukić, 2016: 236)

Uz sve navedeno, novi odnos prema regijama omogućio je da se dodatno oslabi nacionalni suverenitet kada je Odbor regija 1992. omogućio europskim regijama da službeno izražavaju svoje stavove. S druge strane, u gotovo svim državama regionalna razina dobila je nove ovlasti nauštrb države. Tako se nacionalne države u okvirima Europske unije oslobađaju sve većeg broja zadaća i prepustaju ih regijama i departmanima. (Vukić, 2016: 237)

S novom ulogom gradova koji sada preuzimaju odgovornosti, osobito u ekonomskom, znanstvenom i kulturnom području, Vukić kaže da, sa svojim regijama, imaju novi legitimitet i postaju akteri velike politike. Kako bi država popustila, regije i tijela Europske unije ujedanjuju se pa upravo zbog toga regionalne metropole imaju svoje predstavnike u Bruxellesu. (Vukić, 2016: 238)

Vukić zaključuje konstatacijom da se gradska vlast i njezine službe nalaze na poprištu problemâ koji imaju političku dimenziju pa zato imaju i dužnost izvući najveću korist iz nacionalnih i europskih politika *međusobno ih koordinirajući kako bi ostvarili ciljeve koje si je regija zadala*. (Vukić, 2016: 238)

6. 3. *Slavonija kao hrvatska i europska regija*

Kada govori o mogućnostima Hrvatske i regije od tzv. *Zajedničke poljoprivredne politike* Vukić navodi da će od 1.1.2014. Hrvatska primiti 100% sredstava za ruralni razvoj:

Tako Hrvatska dobiva 373 milijuna eura za izravna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Najvažnije načelo sustava izravnih plaćanja u EU je odvajanje plaćanja od proizvodnje. (Vukić, 2016: 240)

Za ruralni razvoj namijenjeno je 27,7 milijuna eura, 10,8 za financiranje vinarskog sektora, 9,6 su namijenjena za razminiranje poljoprivrednog zemljišta te 22 milijuna za mjere tržišno cjenovne politike. Prema rezultatima pregovora s EU, do 2024. godine bi davanja za hrvatsku poljoprivredu trebala biti u potpunosti u nadležnosti EU. (isto)

Zaključak je svega da će velika odgovornost biti na lokalnoj vlasti koja će najprije trebati osigurati povlačenje novca iz europskih fondova, a onda i pravednu raspodjelu za socijalni, ekonomski i kulturni razvoj regije:

Gradovi i regije u uvjetima jačanja tržišta i globalizacije ekonomije moraju razvijati svoju ekonomsku strategiju. Oni obećavaju prednosti i podršku poduzećima koja u njima investiraju te im daju prostor stvarajući industrijske zone. Globalizacija tržišta omogućuje multinacionalnim kompanijama da zaobiđu vlade te da odaberu svoju lokaciju pregovarajući izravno s općinskim vlastima. (Vukić, 2016: 240)

Autor uz regionalnu, gradsku i ekonomsku politiku ističe kulturni aspekt kao glavni pokretač ekonomskog razvoja. Za primjer navodi Montpellier, snažno poljoprivredno središte Francuske, koji je od sedamdesetih godina započeo s kongresnim turizmom, organiziranjem umjetničkih festivala, gradnjom sveučilišta i istraživačkih sredstava. (...) Danas je to sveučilišni grad s nekoliko desetaka tisuća studenata. (Vukić, 2016: 241)

7. Ekonomski i demografski kontekst razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske

Na početku svog članka Žebec Šilj i Cvikić objašnjavaju da polazište svog rada nalaze u činjenici da u Hrvatskoj postoji velika, odnosno sve izraženija neujednačenost u regionalnom razvoju. (Žebec Šilj, 2016: 30; Cvikić, 2016: 130) Opravdanost svog istraživanja potkrjepljuju navodom *da se regionalni problem javlja kad neka regija, prema određenim indikatorima (npr. BDP, migracije, zaposlenost i slično), odstupa od nacionalnog prosjeka* (Žebec Šilj, 2016: 30; Cvikić, 2016: 130; Čavrak, 2003.).

U idućih nekoliko redova autorice su izložile niz ekonomskih pokazatelja zaostajanja Istočne Hrvatske, kao i prijeko potrebne mjere kojima se ti nedostaci mogu i trebaju nadoknaditi.

7. 1. Ekonomski indikatori razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske

Donoseći definiciju BDP-a autorice ujedno najavljuju izrazito negativan trend rasta BDP-a u Istočnoj Hrvatskoj:

BDP je prvorazredni makroekonomski pokazatelj gospodarske aktivnosti, koji uključuje potrošnju (pojedinaca i domaćinstava), državne izdatke, ulaganja (bruto i neto), kao i neto izvoz. [...] Važno je naglasiti da je trend rasta BDP-a u Istočnoj Hrvatskoj bio među najsporijima u zemlji. (Žebec, Šilj, 2016: 133; Cvikić, 2016: 133)

Autorice ističu da je Vlada Republike Hrvatske, s ciljem vođenja uravnotežene regionalne razvojne politike, 2010. godine, a temeljem Zakona o regionalnom razvoju iz 2009. godine, donijela Uredbu o izračunu indeksa razvijenosti (Narodne novine 63/2010). Indeks razvijenosti pokazatelj je stupnja razvijenosti lokalnih i županijskih samouprava, a računa se na temelju pet osnovnih društveno-gospodarskih pokazatelja: dohotka po stanovniku, stope nezaposlenosti, izvornih prihoda po stanovniku, lokalnih, odnosno županijskih jedinica, kretanja broja stanovnika i stupnja obrazovanosti. (Žebec, Šilj, 2016: 133; Cvikić, 2016: 134)

Baveći se statistikom autorice iznose podatak da je za 2010. i 2013. godinu pet istočnohrvatskih županija svrstano u prvu skupinu županijskog indeksa razvijenosti, što znači da im je indeks manji od 75% prosjeka RH. (Žebec, Šilj, 2016: 133; Cvikić, 2016: 135)

One zaključuju da takvi rezultati gospodarske nerazvijenosti upućuju na činjenicu da kriza koja je pogodila cjelokupno hrvatsko gospodarstvo 2009. godine nije bila prekid određenog trenda, nego ubrzavanje već prisutnih trendova. (Žebec, Šilj, 2016: 133; Cvikić, 2016: 137)

7. 2. Demografski indikatori razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske

Govoreći o demografskim tendencijama istočnoslavonskog prostora, autorice ističu da je stanje Istočne Hrvatske još nepovoljnije u odnosu na ostale regije. Dokaz je za to činjenica da jedino istočnohrvatske županije bilježe ukupnu depopulaciju stanovništva, dok su ostale županije u demografskom porastu. Prema rangu, istočnohrvatske županije nalaze se među prvih devet županija s obzirom na visinu stope ukupne depopulacije. (Žebec, Šilj, 2016: 133; Cvikić, 2016: 139)

Uzroke i pojave prostornog širenja negativnih demografskih trendova autorice pronalaze u mnogobrojnim destabilizacijskim čimbenicima kao što su svjetski ratovi, denatalitetni koncept u reprodukciji, iseljavanje, starenje stanovništva, deagrarizacija i deruralizacija i drugi. Na sve se ove negativne pojave devedesetih godina nadovezala oružana agresija i višegodišnja okupacija velikog broja naselja u toj regiji, što je dodatno usporilo ionako nerazvijen ekonomski i gospodarski rast. Autorice nadalje pojašnjavaju da je poznato da se gospodarski razvoj i napredak ne mogu očekivati u okvirima snažnog demografskog nazadovanja koja hara ne samo istočnohrvatskim županijama, već i u većini drugih hrvatskih županija. Na depopulaciju kao globalni demografski proces u Hrvatskoj, očekivano je nadovezan i neravnomjeran razmještaj stanovništva, što ima negativne posljedice na regionalni razvoj. (Žebec, Šilj, 2016: 140; Cvikić, 2016: 140)

Objašnjavajući fenomen starenja u hrvatskom društvu, autorice ističu da je struktura stanovništva po dobi demografska struktura kroz koju se vjerojatno najpotpunije odražava prošli, sadašnji i budući razvoj stanovništva. [...] U razdoblju 2001. – 2011. izračunati su jednostavni pokazatelji (koeficijent mladosti, koeficijent starosti, indeks starenja) koji upućuju na uznapredovao proces demografskog starenja koji je duboko zahvatio hrvatsku populaciju i koji je i faktor i posljedica složenih odnosa proizašlih iz uske povezanosti demoreproduktivnih i migracijskih procesa. (Žebec, Šilj, 2016: 147; Cvikić, 2016: 147)

Izračunati indikatori sastava stanovništva Istočne Hrvatske po dobi nedvosmisleno upućuju na napredovanje procesa starenja kao negativne odrednice demografskog, društvenog i gospodarskog razvoja, zaključuju Žebec Šilj i Cvikić. (Žebec, Šilj, 2016: 140; Cvikić, 2016: 148)

Povezanost razine obrazovanosti i društvenog i gospodarskog razvoja autorice navode kao sve važnijim čimbenikom gospodarskog napretka. Također je potrebno razvijati i primjenjivati postojeće i nove tehničke i tehnološke inovacije. (Žebec, Šilj, 2016: 149; Cvikić, 2016: 149)

Zbog dugoročnog karaktera demografskih promjena autorice populacijske resurse Istočne Hrvatske ocjenjuju sve slabijima te smatraju da se bez značajnijih društvenih intervencija društveno-gospodarski razvoj može teško očekivati. Rješenje pronalaze u provedbi stimulaturnih mjera populacijske politike, ali ne kao dio socijalne, nego kao temeljni dio gospodarske politike. (Žebec, Šilj, 2016: 140; Cvikić, 2016: 152)

Objašnjavajući princip iskorištavanja sredstava iz fondova Europske unije, autorice se pitaju za što će se i kako učinkovito iskoristiti 10,7 milijardi eura alociranih Hrvatskoj iz europskih strukturnih i investicijskih fondova za programsko razdoblje 2014. – 2020. Ono će, naime, predstavljati velik izazov i za politiku regionalnog razvoja koja se provodi u Kontinentalnoj Hrvatskoj jer je 5,84 milijarde eura namijenjenih za razvoj nerazvijenih regija najvećim dijelom usmjeren na povećanje gospodarske konkurentnosti i zapošljavanje. Autorice problem vide u činjenici da društvena uključenost kao prioritet ne rješava duboke društvene probleme koji su specifični za postkomunističku i poslijeratnu Hrvatsku. (Žebec, Šilj, 2016: 156; Cvikić, 2016: 156)

8. Zaključak

Budući da su mnogi suvremeni društveni problemi primijećeni tijekom posljednjih četvrt stoljeća života u Republici Hrvatskoj, kao polazna točka ovog diplomskog rada poslužio je utilitarni roman Josipa Kozarca *Mrtvi kapitali*.

Mnoštvo je društvenih događanja i procesa koji ovu tematiku čine nikad aktualnijom i bližom suvremenom čovjeku koji se gotovo svakodnevno bori za egzistenciju i život dostojan čovjeka. Negativni demografski trendovi, masovno iseljavanje prije svega mladih i perspektivnih kadrova te povećanje stope nezaposlenosti iz kvartala u kvartal tužno svjedoče o nemoći i pasivnosti prije svega nacionalne političke elite.

Kozarac je, na kraju 19. stoljeća, u svom romanu izvrsno uočio niz gospodarskih i društvenih problema kao što su zapuštenost slavonske zemlje, prodor stranog kapitala i eksploatacija slavonskih šuma, pasivnost naroda u cjelini te povodjenje za modnim trendovima bez odgovarajuće financijske moći. Neosporno su u pravu oni koji Kozarca nazivaju prorokom i prosvjetiteljem jer se slični problemi, u nešto izmijenjenom obliku, pojavljuju i danas.

Hrvatska je tijekom svoje povijesti bila dijelom različitih državnih tvorevina u kojima je gotovo uvijek imala podređenu ulogu. Posljednji je takav primjer SFR Jugoslavija koja se, umjetno kako je i stvorena, i raspala devedesetih godina kada su mnogobrojni sinovi i kćeri izložili i položili svoje živote na oltar domovine Hrvatske. Iako se činilo da su postignuti svi preduvjeti gospodarskog, ekonomskog i društvenog napretka, morale su proći godine kako bi se ponovno obnovila i naselila razrušena područja, obnovila infrastruktura i počeli realizirati izvedivi gospodarski nacrti i programi.

Pa ipak, i danas se sve strukture vlasti nalaze pred aktualnim problemima i pitanjima razvitka prije svega ratom opustošene Slavonije, a napose cestovne i željezničke infrastrukture, navodnjavanja plodnih slavonskih oranica povezivanjem tokova većih rijeka, ali i razvoja tržišnog gospodarstva i podizanjem razine konkurentnosti u odnosu na regije susjednih zemalja.

Postavši članicom Europske unije Hrvatska je dobila prijeko potrebni vjetar u leđa u smislu bržeg i kvalitetnijeg gospodarskog napretka otvarajući svoje granice i slijevajući se u moderne tokove europskog tržišta. Iz programâ regionalnog razvoja Europske unije vidljiva je volja za ulaganjem ekonomskih sredstava s ciljem revitalizacije svih hrvatskih, a pogotovo slavonske regije. Dužnost je trenutne i buduće vladajuće garniture da pronade načine i otvori put Republici Hrvatskoj globalnom europskom tržištu i investicijskim fondovima Europske unije jer tako

najlakše može održati korak s aktualnim društveno-ekonomskim procesima. Hrvatska se, također, treba nastojati povezati s ostalim državama članicama koje su prošle ili još uvijek prolaze dugotrajni proces tranzicije.

Pitanje zemljopisnog položaja Slavonije i njezinog identiteta u kontekstu europskog identiteta također igra važnu ulogu u gospodarskoj, ali i kulturnoj dimenziji. Iako se formalno ne može govoriti o regionalnom uređenju, Slavonija svakako treba pokušati pronaći svoju poziciju u regionalnim razvojnim projektima Europske unije.

Upravo je tendencija regionalne i prekogranične suradnje susjednih država jedan od ključnih ciljeva ostvarivanja politike mira i suživota nakon ratnih sukoba te gospodarski razvoj

Glavni nedostaci u razvoju regionalnih područja kao što je Slavonija zahtjevna su europska administracija, politička vlast na svim razinama te pregršt multinacionalnih kompanija. Potreba da gradovi i regije u uvjetima jačanja tržišta i globalizacije ekonomije razvijaju vlastitu ekonomsku strategiju javlja se danas više nego ikad. U takvim uvjetima, lokalna vlast preuzima na sebe odgovornost praćenja europskih tokova, ponude i potražnje te iskorištavanja ponuđenih europskih poticaja u što je moguće većoj mjeri.

Uzroci aktualne ekonomske i gospodarske nerazvijenosti gotovo cijele Istočne Hrvatske leže u depopulaciji i neravnomjernom razmještaju stanovništva. Na širenje depopulacije u istočnohrvatskim županijama utjecali su brojni čimbenici poput svjetskih ratova, iseljavanja te starenja stanovništva.

Kao rezultat višegodišnjeg zapostavljanja najbitnijih društvenih pitanja, Republika Hrvatska nalazi se u vrlo lošem gospodarskom i ekonomskom stanju, s lošom demografskom slikom i sve manjom stopom rasta BPD-a. Dužnost je svih struktura vlasti, počevši od nacionalne k lokalnoj, osigurati svakom pojedincu život dostojan čovjeka, omogućiti mu odgovarajuću socijalnu zaštitu, mogućnost zapošljavanja, napredovanja i usavršavanja u profesionalnom i svakom drugom smislu. Iako mlada, Hrvatska je zemlja bogate i ponosne povijesti te prirodnih resursa koje je danas, više nego ikad, nužno strateški upotrijebiti za boljitak čitavog hrvatskog naroda.

Pravilna preraspodjela sredstava iz fondova Europske unije predstavlja još jedan u nizu izazova pred lokalnom, regionalnom i državnom vlasti prilikom revitalizacije posrnulog hrvatskog gospodarstva. Za popravljajem ekonomske situacije u zemlji vapi ne samo hektari i hektari neobrađene i prebogat slavonske zemlje, nego i svaki čovjek, intelektualac, vrijedni radnik,

svaka cesta, pruga i rijeka, svaka brazda i svaki hrast – sve odreda mrtvi slavonski kapitali koje se još uvijek da spasiti.

9. Literatura

1. Babić, Dragutin. 2016. Slavonija: regija ili (samo) zavičaj? Znanstveni skup Slavonija - hrvatska i europska regija (2015 ; Požega) / [urednici Dragutin Babić, Aleksandar Vukić, Filip Škiljan]. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2016. str. 9-35.
2. Bogner-Šaban, Antonija, Predgovor u knjizi: Josip Kozarac, Mrtvi kapitali, Croatica, Vinkovci, 1997., str. 7-14.
3. Čorkalo, Katica: Slavonski književni trokut: Požega – Osijek – Vinkovci.// Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske : Galerija Klovićevi dvori, 2009.; str. 539-545.
4. Čolak, Tode, Predgovor u knjizi: Josip Kozarac, Mrtvi kapitali, Nolit, Beograd, 1969., str. 5-11.
5. Čorkalo, Katica Jemrić. 2014. Hrvatski velikan Josip Kozarac: (1858. - 1906.) Vinkovci: Privlačica.; str. 3-25.
6. Marković, Ivančica: Podjela i raspad kućnih zadruga u Slavoniji u 19. stoljeću // *Scrinia Slavonica*. - 9 (2009); str. 221-231.
7. Matanović, Julijana, Iz nužde, iz srca, iz života..., pogovor u knjizi: Ivan Kozarac, Đuka Begović, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci, 1994., str. 113-120.
8. Nemeč, Krešimir: Udio Slavonije, Baranje i Srijema u hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća. // Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Galerija Klovićevi dvori, 2009.; str. 531-538.
9. Ostajmer, Branko: Khuen - ključna epizoda slavenskog regionalizma. // Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Sv. 1. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Galerija Klovićevi dvori, 2009.; str. 391-397.
10. Rem, Goran/Sablić Tomić, Helena, Slavonski tekst hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2003., str. 167-169.
11. Sablić Tomić, Helena, Autobiografije Josipa i Ivana Kozarca u kontekstu hrvatske autobiografije, zbornik Dani Ivana i Josipa Kozarca, sv. 1, Vinkovci, 1996, str. 83-89.
12. Sablić Tomić, Helena, Slavonska krv uz među devetnaestoga i dvadesetog stoljeća, U: J: i I. Kozarac: Slavonska krv, Znanje, Zagreb, 2005, str. 309-317.
13. Vukić, Aleksandar. 2014. Slavonija kao povijesna regija Europske unije: perspektive društvenog i gospodarskog razvitka. Slavonija – sociodemografski problemi/izazovi/ [urednici Dragutin Babić, Filip Škiljan] Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 222-243.

14. Živić, Dražen; Šilj, Ivana Žebec; Cvikić, Sandra. Demografski i ekonomski kontekst razvojnog zaostajanja Istočne Hrvatske. 2016. Znanstveni skup Slavonija - hrvatska i europska regija (2015; Požega) / [urednici Dragutin Babić, Aleksandar Vukić, Filip Škiljan]. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2016. str. 129-157.